

УДК 364.2

Дегтяр Олег Андрійович

доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Харківського Національного університету
міського господарства імені А.Н. Бекетова,
доктор наук з державного управління, м. Харків

Дегтярь Олег Андреевич

доцент кафедри менеджмента и администрирования
Харьковского Национального университета
городского хозяйства имени А.Н. Бекетова,
доктор наук по государственному управлению г. Харьков

Diegtiar Oleg Andriyovych

associate Professor of the Department of management
and administration of the O.M. Beketov
National University of Urban Economy in Kharkiv,
Doctor science of public administration, Kharkiv

Непомнящий Александр Михайлович

професор кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональної академії управління персоналом,
доктор наук з державного управління, м. Київ

Непомнящий Александр Михайлович

професор кафедри публичного администрирования,
доктор наук по государственному управлению, г. Киев

Nepomnyashchyu Oleksandr Mykhailovych

full Professor of the Department of public administration
Interregional Academy of Personnel Managemen,
Doctor science of public administration, Kyiv

**ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ОСНОВНА УМОВА
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ДЕРЖАВІ
КАЧЕСТВО ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ КАК УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
СОЦИАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ГОСУДАРСТВЕ
THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION AS A CONDITION OF
PROVIDING SOCIAL SECURITY IN THE STATE**

Анотація: В статті розглянуто проблеми забезпечення соціальної безпеки в державі. З'ясовано, що освіта та охорона здоров'я є найважливішими чинниками, що впливають на якість життя населення. Також запропоновано, що головним пріоритетом держави у забезпеченні соціальної безпеки, має бути розвиток освіти та охорони здоров'я.

Ключові слова: соціальна безпека, якість життя, суспільство, держава, особистість, соціальна політика, освіта, охорона здоров'я, інформаційна безпека.

Аннотация: В статье рассмотрены проблемы обеспечения социальной безопасности в государстве. Выяснено, что образование и здравоохранение являются важнейшими факторами, влияющими на качество жизни населения. Также предложено, что главным приоритетом государства в обеспечении социальной безопасности, должно быть развитие образования и здравоохранения.

Ключевые слова: социальная безопасность, качество жизни, общество, государство, личность, социальная политика, образование, здравоохранение, информационная безопасность.

Summary: The article considers the problems of social security in the state. Found that education and health are the most important factors influencing the quality of life of the population. Also suggested that the main priority of the state in providing social security, should be the development of education and health.

Key words: social safety, quality of life, society, state, personality, social policy, education, health, information security.

I. Постановка проблеми

Проблема забезпечення соціальної безпеки знаходиться в центрі уваги громадських і державних діячів, науковців, усіх громадян. Сьогодні ця проблема стала об'єктом найпильнішого вивчення в різних галузях наукового знання: філософії, соціології, економіки, державного управління, політики та ін. На сучасному етапі розвитку, коли людство зіткнулося з новими

проблемами: демографічною, екологічною, енергетичною, продовольчою – змінився і зміст поняття «соціальна безпека». Сьогодні при створенні системи соціальної безпеки необхідно враховувати багато інноваційних процесів, пов'язаних з глобалізацією, регіоналізацією, зміною морального потенціалу суспільства, виникненням нової економіки, заснованої на знаннях, інформації. Більшість науковців єдині в одному: перш ніж вирішувати проблеми забезпечення політичної, економічної, соціальної стабільності, необхідно в першу чергу забезпечити дотримання і захист прав і свобод особистості, забезпечення індивідуальної безпеки, що лежить в основі всього іншого.

II. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Загальнометодологічні аспекти соціальної безпеки висвітлюються в працях багатьох відомих українських та зарубіжних учених, зокрема О. Білорус [2], І. Гнибіденко [9], О. Гриценко [1], Т. Завора [8], О. Іляш [4], Т. Камінська [1], В. Ковальов [5], А. Колот [9], В. Куценко [6], Н. Маслова-Лисичкіна [2], О. Новікова [9], В. Онищенко [8], В. Удовиченко [6], Ф. Фукуяма [12], О. Чепурний [8], Л. Шевченко [1], А. Шиловцев [11] та ін. Незважаючи на свою значимість і актуальність проблема соціальної безпеки залишається теоретично мало розробленою. Хоча за останні два десятиліття як зарубіжними вченими, так і вітчизняними в цьому напрямку зроблено чимало. Проблема забезпечення соціальної безпеки через досягнення гідної якості життя не отримала достатнього висвітлення у сучасній літературі

III. Формулювання цілей статті

Ціллю даної статті є визначення теоретико-методологічних основ забезпечення соціальної безпеки в державі, та надання пропозицій з удосконалення даного процесу.

IV. Виклад основного матеріалу дослідження

Соціальна безпека в першу чергу передбачає захист від загроз руйнування і деградації соціальної сфери держави як основи соціального добробуту. Це захист від ситуації, коли незрозуміло, як досягти добробуту,

які соціальні цінності та ідеї можуть об'єднати людей, які соціальні норми визначають їх взаємодію. Соціальна безпека створює умови для благополучного існування людини як зовнішнього – економічного та політичного, так і внутрішнього – емоційного. Як і соціальний добробут, соціальна безпека включає в себе і відчуття безпеки самою людиною, і реальні об'єктивні загрози, що формуються в суспільстві. А. Шиловцев пропонує розглядати два підходи до розуміння природи соціальної безпеки [11, с. 46]:

1. Безпека як прояв об'єктивної природи живих систем зберігати свою цілісність на основі саморегуляції з зовнішнім середовищем;

2. Безпека як суб'єктивна природна захисна реакція або діяльність зі створення певного середовища для свого самозбереження.

Для саморегуляції та самозбереження людське суспільство активно використовує культуру, політику, економіку та соціальність, а виходячи з основних напрямів людської життєдіяльності, в структуру соціальної безпеки входять: політична, економічна, екологічна і культурна безпека.

Таким чином соціальною безпекою називається стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в соціальній сфері від загроз політичного характеру.

У демократичних державах соціальна безпека забезпечується не тільки безумовною особистою відповідальністю перших керівників та всіх посадових осіб перед законом, але і захистом прав кожної людини самим конституційним ладом, всім законодавством у всіх сферах життєдіяльності.

Для сьогоденної України найбільш ймовірні три шляхи її розвитку. Перший шлях пов'язаний з перетворенням країни на сировинну базу, джерело дешевої робочої сили для розвинутих країн Заходу і Сходу. Цей шлях розвитку призведе до згортання наукомістких виробництв, зростання національного боргу, відтоку капіталу та людських ресурсів за кордон, однобокого розвитку паливно-енергетичного і сировинного комплексу [2, С. 28].

Другий варіант пов'язаний з ідеологією сталого розвитку, в основі якого лежить формування споживчого товариства та забезпечення високого рівня доходів. Але при виборі цього шляху Україна буде повторювати розвиток Заходу другої половини ХХ ст. [6, с. 258].

І, нарешті, третій шлях, орієнтований на створення постіндустріального суспільства. Він передбачає формування нової системи цінностей, перетворення знань, інтелекту, інформації в рушійну силу розвитку суспільства, людини як головний стратегічний ресурс розвитку суспільства. Гуманізація всіх сфер суспільного життя, звернення до людини, підвищення її освітнього і охороноздоровчого потенціалу – все це дозволить забезпечити гідну якість життя, а на її основі забезпечити стан соціальної безпеки [9, с. 258].

Тільки та концепція соціальної безпеки, в основу якої будуть покладені освіта, охорона здоров'я, здатна захищати і розвивати життєві сили соціальних суб'єктів, забезпечувати таку якість соціальних відносин, при якій всі члени суспільства повинні відчувати відсутність загроз своїй життєдіяльності.

Факторами, що впливають на соціальну безпеку, є зміна і стратифікація соціальної структури суспільства, соціальна диференціація населення. При цьому виділяються дві основні функції суб'єктів соціальної безпеки: охоронно-захисна і контрольно-регулятивна.

Метою охоронно-захисної функції є:

- забезпечення безпечної діяльності всіх соціальних інститутів, соціальних груп і особистості;
- дотримання соціальних прав та гарантій особи в установлених законом рамках. Для цього потрібні вміння і здатність суб'єктів соціальної безпеки охороняти та відстоювати соціальні права особи у відповідності з прийнятими конституційними нормами і протистояти реальним та потенційним загрозам, пов'язаним з недоліками діяльності інститутів влади в центрі і на місцях, що викликають порушення прав людини в соціальній

сфері. Такими порушеннями є помилкові рішення, що завідомо суперечать Конституції і законодавству України і зачіпають життєво важливі соціальні інтереси і права особи, окремих соціальних груп, які є об'єктами соціальної безпеки [3, с. 25].

Призначення регулятивно-контрольної функції полягає в тому, щоб, використовуючи законодавчо-нормативні акти, припиняти прийняття помилкових рішень, що підривають соціальну безпеку суспільства та особистості, що створюють загрозу життєво важливим інтересам.

Потрібно відзначити, що явища самоорганізації виражаються в організації законно діючих і нормально функціонуючих гілок влади, елементів противаги і організації зворотного зв'язку в особі представництв на всіх рівнях влади, незалежних засобів масової інформації і законно діючої опозиції. При цьому сутність соціальної безпеки виражається в реалізації охоронно-захисної та контрольно-регулятивної функції від незаконних дій інститутів влади, що зачіпають життєво важливі інтереси особистості, соціально незахищеної частини суспільства і соціальних інститутів держави.

Соціальна безпека України характеризується високим рівнем соціального ризику, який проявляється:

- у відсутності загальнонаціональної моделі, стратегії розвитку;
- орієнтації на споживання, матеріальне благополуччя;
- зміні соціальної структури суспільства, з якої зникає середній клас;
- нездатності осмислити процеси, що відбуваються у суспільстві та дати на них об'єктивні, правильні відповіді;
- існуванні деструктивної моделі суспільства орієнтованої на регрес і демодернізацію;
- наявності ризиків у всіх сферах життєдіяльності суспільства;
- відсутності відчуття безпеки, життя в умовах ризиків, незахищеності.

У сучасній науковій літературі літературі існують різні підходи до аналізу соціальної безпеки: функціональний, синергетичний, інституційний, ціннісний, організаційний, правовий. Серед виділених підходів право на

існування має, на наш погляд, синергетичний підхід, що об'єднує всі інші. Всі ці аспекти соціальної безпеки взаємопов'язані і взаємозумовлені. Не можна говорити про функції соціальної безпеки, не торкаючись її інститутів, навряд чи можна аналізувати соціальну безпеку, зачіпаючи лише ціннісні орієнтації. Соціальна безпека як складна багатоаспектна і багаторівнева система включає різні елементи: суб'єкти, об'єкти, завдання, основні напрями, пріоритети, ресурси, форми, методи, засоби, функції, інститути.

Вченими виділені такі рівні соціальної безпеки: міжнародна європейська, державна, регіональна, муніципальна. Аналізуються загрози соціальній безпеці. Виділяються різні види і типи цих загроз (потенційні й актуальні, об'єктивні і суб'єктивні), їх джерела (природні, соціальні, технологічні). На нашу думку, всі загрози: природні, техногенні, технологічні, продовольчі – це соціальні загрози, тому що в основі їх виникнення лежить діяльність самої людини, всі вони загрожують благополуччю і прагнень самої людини, і, нарешті, сама людина повинна буде зробити зусилля для їх запобігання [1, с. 95].

Соціальна безпека, на наш погляд, повинна включати в себе систему механізмів і методів, спрямованих на захист життєво важливих інтересів, реальне забезпечення соціальної безпеки людей та систему заходів, спрямованих на досягнення гідної якості життя.

На нашу думку, соціальна безпека – це такий стан соціальної сфери, при якому забезпечується, оптимальне задоволення потреб, гідна якість життя, створення умов для розвитку особистості.

Одним з недоліків існуючих концепцій соціальної безпеки є відсутність механізмів її досягнення і забезпечення. Проблема механізмів запобігання загроз і забезпечення соціальної безпеки сьогодні недостатньо розроблена в науковій літературі. Виникає природне і закономірне питання про те, що може, образно кажучи, стати тим важелем, який зможе підвищити якість життя та забезпечити соціальну безпеку. Дуже часто до таких механізмів відносять вдосконалення нормативно-правової бази, формування культури

безпеки, економічне зростання.

Ряд авторів вважає, що досягнення соціальної безпеки можливе тільки через вирішення зовнішньополітичних проблем, проблем навколишнього середовища. Інші вчені пов'язують вирішення проблем забезпечення соціальної безпеки зі зміною в податковій політиці держави. Сучасна податкова політика, яка дає кошти на соціальні програми і утримання бюджетної сфери, недосконала. Її недосконалість полягає в тому, що, відволікаючи кошти, вона робить гальмуючий вплив на розвиток економіки [8, с. 38]. А економіка, на їх думку, – той важіль, який дозволить підвищити якості життя. Якщо не вдасться змінити механізми податкової політики, то вихід, як вони вважають, треба шукати в інвестиціях і дотаціях. Інвестиції та дотації допоможуть компенсувати негативний вплив податкової політики.

Усі названі вище механізми не зачіпають самої людини і як об'єкта, і як суб'єкта соціальної безпеки. Нам видається, що при визначенні механізмів забезпечення соціальної безпеки слід звертатися до самої людини, створювати умови, що сприяють її розвитку. Звернемося до характеристики такого шляхи забезпечення соціальної безпеки, як економічне зростання. Слід зауважити, що економічне зростання може стати механізмом забезпечення соціальної безпеки тільки в тому випадку, якщо він буде орієнтований на забезпечення гідної якості життя. Однак таке економічне зростання можливе тільки при наявності високого освітнього і охороноздоровчого рівня населення.

В. Ковальов до числа механізмів забезпечення соціальної безпеки відносить проведення соціологічного моніторингу. Дані моніторингу необхідні при розробці програм розвитку соціуму, при оцінці їх реалізації. Необхідність використання моніторингу для забезпечення соціальної безпеки зумовлена тим, що дає можливість охопити всю соціальну сферу, оцінити результативність соціальної політики з боку її якісних показників. Крім того, безсумнівна перевага моніторингу полягає у його здатності систематично нарощувати, інтегрувати необхідні дані по широкому колу стандартних

соціальних показників і створювати на цій основі постійно оновлюються багатопредметні інформаційні банки даних [5, с. 136]. Але одного моніторингу для забезпечення соціальної безпеки недостатньо, потрібні і економічні, і соціальні, і медичні механізми. Ми вважаємо, що моніторинг слід розглядати як допоміжний механізм в політиці забезпечення соціальної безпеки.

На наш погляд, основними механізмами забезпечення соціальної безпеки стануть освіта та охорона здоров'я. Освіта та охорона здоров'я – це галузі, що зберігають і підтримують людський потенціал. Значимість цих сфер актуалізується у зв'язку зі зміною рушійних сил розвитку суспільства, з появою нового типу економіки – «економіки знань», зростанням ролі інтелекту, знань, інформації.

Найважливішою метою розвитку цивілізації було і залишається прагнення до забезпечення гідної якості життя. Розгляд освіти та охорони здоров'я як механізмів, здатних забезпечити гідну якість життя, а через нього і соціальну безпеку, пов'язано з тим, що в постіндустріальну епоху ці сфери покликані зіграти провідну роль у життєдіяльності суспільства.

Проблема забезпечення соціальної безпеки через досягнення гідної якості життя не отримала достатнього висвітлення у сучасній літературі. Хоча, як нам видається, – це єдиний шлях, слідуючи якому можна створити умови, необхідні для досягнення соціальної безпеки. Існують різні шляхи досягнення високої якості життя населення. Це може бути шлях кількісного та якісного економічного зростання, який був проведений розвиненими постіндустріальними країнами. Такий шлях розвитку пропонується багатьма вченими і для України. На їхню думку, орієнтація на економічне зростання приведе до спасіння економічного і науково-технічного потенціалу країни, розширення ресурсного потенціалу країни [3, с. 158]. Але сьогодні, коли рушійною силою розвитку суспільства стає людський капітал, досягнення високої якості життя можливе тільки через розвиток освіти, охорони здоров'я. Пошук шляхів забезпечення гідної якості життя повинен йти від

соціальної сфери до сфери економічної.

Забезпечення гідної якості життя може здійснюватися за такими напрямками. По-перше, підтримка економічно слабких верств населення. По-друге, захист населення від різного роду соціальних ризиків: пенсійне забезпечення по старості, інвалідності та втраті годувальника, підтримання мінімального доходу сім'ї, страхування від безробіття, хвороби і т. п. В даному випадку завданням стає пом'якшення ударів соціальних ризиків. Ці два напрямки орієнтовані на рішення поточних завдань, на збереження і підтримання життєвого рівня населення. По-третє, вирішення таких соціальних проблем, як формування середнього класу, модернізація освіти та охорони здоров'я, екологічні проблеми. Всі ці завдання орієнтовані на майбутнє, на підвищення якості життя як основи соціальної безпеки. По-четверте, регулювання надприбутків окремих громадян шляхом запровадження прогресивного оподаткування.

У світовій практиці стан соціальної безпеки оцінюється за шкалою, що включає в себе двадцять показників. У число цих показників входить співвідношення доходів 10% найбагатших і 10% найбідніших; частка населення, що живе на межі бідності; різниця між мінімальною і середньою заробітною платою; рівень безробіття, злочинності, споживання наркотиків і алкоголю, коефіцієнт депопуляції, старіння населення, середня тривалість життя [7, с. 54].

Ряд авторів до числа індикаторів стану соціальної безпеки відносять довіру. Так Ф. Фукуяма пише, що довіра виникає в рамках певної спільноти очікування того, що члени цієї спільноти будуть вести себе нормально і чесно, виявляючи готовність до взаємодопомоги у відповідності з загально визнаними нормами. Останні можуть відноситися до сфери «фундаментальних цінностей» – про природу Господа або справедливості, але охоплюють і цілком світські поняття, такі як професійні стандарти і кодекси поведінки. Так, ми вправі розраховувати, що лікар навмисне не заподіє нам шкоди, оскільки передбачається, що він зобов'язаний

дотримуватися клятви Гіппократа і певних професійних норм [12, с. 134]. Довіра виникає на основі економічного добробуту нації, існуючих у суспільстві норм і цінностей.

За ступенем довіри Ф. Фукуяма ділить усі на «суспільства з високим рівнем довіри» та «суспільства з низьким рівнем довіри». Першу групу країн утворюють Японія, США і Німеччина. Ці країни характеризуються економічними успіхами, причини яких він бачить у довірі. Довіра, сприяючи економічному успіху, виступає індикатором соціальної безпеки. Друга група країн – це Франція, Італія, країни Східної Європи і колишнього СРСР, які відрізняються низьким рівнем економічного розвитку, а стало бути, і низьким рівнем соціальної безпеки. Ми розуміємо, що такий поділ країн дещо умовний і відносний, так як і сам принцип класифікації. Думається, що постановка питання про рівень довіри як основи класифікації соціумів повинна орієнтувати дослідника насамперед на виявлення об'єктивних і суб'єктивних критеріїв цього принципу, на вивчення умов і засобів, які забезпечують формування певної довіри всередині країни. На нашу думку виділення довіри в якості індикатора соціальної безпеки має бути доповнене ще й низкою інших показників. Це важливо зробити ще й тому, що довіра як показник носить суб'єктивний характер.

А. Сухов виділяє такі характеристики стану соціальної безпеки, як тривалість і якість життя. На його думку, висока тривалість життя та його якість свідчать про достатній рівень соціальної безпеки і навпаки [10, с. 13].

Заслуговують уваги критерії соціальної безпеки, виділені О. Ільш. Вона пропонує весь соціальний простір розділити на чотири зони: зона соціального благополуччя, зона соціального ризику, зона соціальної загрози, зона соціальної деградації. Кожна з цих зон вимірюється за такими критеріями, як: демографічна ситуація і охорона здоров'я; трудозанятість, професія, кваліфікація; освіта та соціальна адаптація; рівень і якість життя; житлово-побутова забезпеченість; доступ до інформації і цінностей культури; охорона материнства і дитинства; соціальне забезпечення та

обслуговування; охорона навколишнього середовища; особиста безпека й недоторканність [4, с. 54]. Запропонована методика оцінки соціальної безпеки цікава. Однак нам представляється важливим висловити ряд зауважень. По-перше, ми не можемо погодитися з тим, що серед критеріїв названо якість життя. Якість життя (і про це неодноразово йшлося) – це основа соціальної безпеки. Тільки забезпечивши гідну якість життя населення, можливо домогтися соціальної безпеки. По-друге, незрозумілий процес подальшої обробки показників. По-третє, незрозуміло, що лежить в основі оцінки – статистичні дані чи результати соціологічних досліджень.

Сполучною ланкою між якістю життя та соціальною безпекою стає соціальна політика. У сучасній соціологічній літературі існують різноманітні концепції соціальної політики. Серед цих концепцій слід назвати такі, як концепція знання нового способу досягнення гідної якості життя, концепція середнього класу і «шведська модель».

В цілому, всі ці моделі соціальної політики орієнтовані на розвиток людського потенціалу, творчої ініціативи, формування пост матеріалістичних цінностей, досягнення високої якості життя. Сучасні процеси, що відбуваються у світі, підтвердили життєвість і правильність даних моделей соціальної політики. Реалізація і результати, досягнуті державами, що використовують ці моделі, ще раз довели, що основними механізмами досягнення високої якості життя і соціальної безпеки буде освіта і охорона здоров'я.

Підвищення якості життя має розглядатись як найважливіший пріоритет розвитку сучасної цивілізації, як загальнолюдська ідея, здатна вплинути на весь хід розвитку світу. Пріоритетом повинні стати кожна конкретна людина та її сім'я. Ясно, що необхідні цілеспрямовані дії з боку держав щодо підвищення рівня добробуту, підтримки сім'ї, здоров'я населення, рівня його освіченості. Суспільство зобов'язане створити умови для розкриття творчо-творчого потенціалу особистості. Показником успіху такого курсу буде соціальна безпека.

V. Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок

Якість життя і соціальна безпека – це два поняття, які представляють різні сторони одного і того ж процесу. Тому якість життя нерозривно пов'язана із соціальною безпекою. Освіта та охорона здоров'я є найважливішими чинниками, що визначають розвиток економіки, оскільки саме від них залежить формування продуктивної сили суспільства – людини. Тому головним пріоритетом у розвитку держави і суспільства повинна бути сфера освіти та охорони здоров'я. Виділення здоров'я в якості одного з механізмів забезпечення соціальної безпеки обумовлено тим, що в світовій практиці рівень і динаміка здоров'я, тривалість життя ставляться на перше місце при визначенні умов життєдіяльності людини, оскільки розглядається як базисна потреба людини, головна умова її життєдіяльності. Тому не тільки без розвиненої економіки не може бути якісної сучасної системи освіти й охорони здоров'я, але і навпаки, без розвинутої системи освіти і охорони здоров'я не може бути розвинутої економіки. Кошти, вкладені в освіту та охорону здоров'я, є одночасно і найбільш ефективним вкладенням в економіку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпека людського розвитку в правовій, соціальній державі: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Харків : НУ «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого», 2013. – 850 с.
2. Білорус О. Глобалізація розвитку і соціальна безпека / О. Білорус, Н. Маслова-Лисичкіна // Віче. – 2001. – №5. – С. 22–44.
3. Зеркалов Д.В. Соціальні проблеми сталого розвитку: монографія / Д. В. Зеркалов, О.Ю. Арламов. – К. : Основа, 2013. – 357 с.
4. Іляш О.І. Трансформація системи соціальної безпеки України: регіональний вимір: монографія / О. І. Іляш. – Л. :ПАІС, 2012. – 592 с.

5. Ковалев В.Н. Социология управления социальной сферой: учеб. пособ. / В.Н. Ковалев. – М. : Изд-во МГСУ, 2013. – 198 с.
6. Куценко В.І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку: монографія / В.І. Куценко, В.П. Удовиченко. – Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2011. – 656 с.
7. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О.Ф. Новікова. – Донецьк : ІЕП НАН України, 1997. – 459 с.
8. Онищенко В.О. Соціальна безпека регіону: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / В.О. Онищенко, Т.М. Завора, О.В. Чепурний. – Полтава : ПолтНТУ, 2015. – 274 с.
9. Соціальна безпека: теорія та українська практика: монографія / І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова та ін.; За ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогової. – К. : КНЕУ, 2006. – 292 с.
10. Сухов А.Н. Социальная психология безопасности : учеб. пособ. / А.Н. Сухов. – М. : Академия, 2002. – 256 с.
11. Шиловцев А.В. Проблема сущего и должного в морфологии феномена «социальная безопасность личности» / А.В. Шиловцев // Теория и практика общественного развития. – 2014. – № 2. – С. 31–33.
12. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. – М. : ООО «Изд-во АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.